Дискримінація за ознакою інвалідності: Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (КПІ/CRPD) та законодавство ЄС

18 вересня 2026 року

Фінансується Європейським Союзом. Висловлені погляди та думки належать виключно автору (авторам) і не обов'язково відображають позицію Європейського Союзу чи Європейської комісії. Ані Європейський Союз, ані орган, що надав фінансування, не несуть за них відповідальності.

Огляд: різні зобов'язання та рівні захисту

- Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, прийнята у 2006 році та чинна з 2008 року, — ратифікована Європейським Союзом і всіма його державами-членами
- Законодавство Європейського Союзу
- Національне законодавство
- Регіональне законодавство (у федеративних державах)

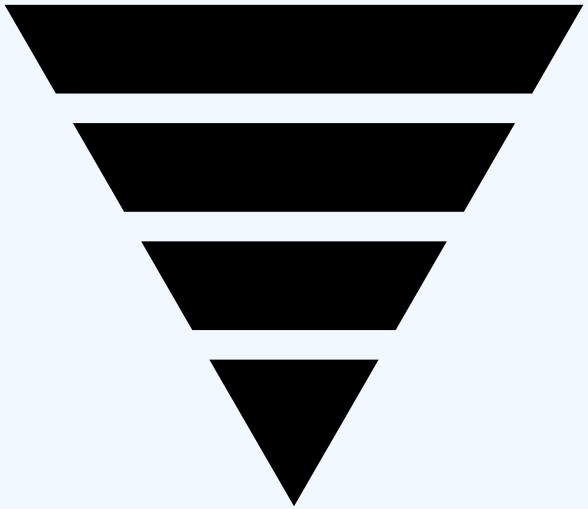

Конвенція ООН
про права осіб з інвалідністю (КПІ)

Дискримінація за ознакою інвалідності відповідно до КПІ

- Статті Конвенції, зокрема статті 2, 3, 4 та 5
- Загальний коментар № 6 (2018) до статті 5: Рівність і недискримінація
- Заключні зауваження щодо держав-учасниць

Стаття 3 КПІ – Загальні принципи

Принципами цієї Конвенції є:

- Повага до притаманної людині гідності, її особистої автономії, включно зі свободою робити власний вибір, та незалежності осіб;
- Недискримінація;
- Повне й ефективне залучення та включення до суспільства;
- Повага до індивідуальних особливостей осіб з інвалідністю та їх прийняття як компонента людського різноманіття й самої людської природи;
- Рівність можливостей;
- Доступність;
- Рівність між чоловіками та жінками;
- Повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність.

Стаття 2 КПІ – Визначення

«Дискримінація за ознакою інвалідності» означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або **наслідком** якого є **применшення** або скасування визнання, реалізації чи здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає **всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні**;

Стаття 4 КПІ – Загальні зобов’язання

1. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати та заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод для всіх осіб з інвалідністю **без дискримінації будь-якого роду** за ознакою інвалідності. З цією метою держави-учасниці зобов'язуються:

a) **Вживати всіх належних законодавчих, адміністративних та інших заходів** для здійснення прав, визнаних у цій Конвенції;

b) Вживати всіх належних заходів, включно із законодавчими, для **зміни або скасування чинних законів, постанов, звичаїв і практики,** які становлять дискримінацію щодо осіб з інвалідністю;

c) Враховувати в усіх політиках і програмах захист і заохочення прав людини осіб з інвалідністю;

d) Утримуватися від будь-яких дій або практики, які не узгоджуються з цією Конвенцією, і забезпечувати, щоб державні органи та установи діяли відповідно до цієї Конвенції;

e) **Вживати всіх належних заходів для** усунення дискримінації за ознакою інвалідності з боку будь-якої особи, організації чи приватного підприємства;

Стаття 5 КПІ – Рівність і недискримінація

1. Держави-учасниці визнають, що всі особи **є рівними перед законом і мають право на рівний захист закону та рівне користування ним** без будь-якої дискримінації.
2. Держави-учасниці **забороняють будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності** й гарантують особам з інвалідністю рівний та ефективний правовий захист **від дискримінації на будь-якому ґрунті**.
3. З метою заохочення рівності та усунення дискримінації держави-учасниці **вживають усіх належних заходів для забезпечення надання розумного пристосування.**
4. **Особливі заходи,** які є необхідними для прискорення або досягнення фактичної рівності осіб з інвалідністю, не вважаються дискримінацією за змістом цієї Конвенції.

Інші статті

- **Стаття 6 щодо жінок і дівчат з інвалідністю**: множинна дискримінація
- **Стаття 23 щодо поваги до дому та сім'ї**: усунення дискримінації щодо осіб з інвалідністю в усіх питаннях, що стосуються шлюбу, сім'ї, батьківства та стосунків
- **Стаття 24 щодо освіти**
- **Стаття 25 щодо здоров'я**, зокрема вимога «забороняти дискримінацію щодо осіб з інвалідністю при наданні медичного страхування та страхування життя»
- **Стаття 27 щодо праці та зайнятості**
- **Стаття 28 щодо достатнього життєвого рівня та соціального захисту**

Загальний коментар № 6 – визначення та обов'язки

- Пряма дискримінація
- Непряма дискримінація
- Відмова в розумному пристосуванні
- Домагання
- Множинні та інтерсекційні форми дискримінації
- Дискримінація за асоціацією

Поняття розумного пристосування

Стаття 2 КПІ

«Розумне пристосування» означає внесення необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не накладають непропорційного чи невиправданого тягаря, якщо це потрібно в конкретному випадку, з метою забезпечення особам з інвалідністю реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод;

Також згідно зі статтями 5 (рівність), 14 (свобода та особиста недоторканність), 24 (освіта) та 27 (праця та зайнятість) КПІ.

Поняття розумного пристосування

Приклади

- Забезпечення доступності наявних приміщень та інформації для осіб з інвалідністю;
- Модифікація обладнання;
- Реорганізація діяльності;
- Зміна графіка роботи;
- Адаптація навчальних програм, навчальних матеріалів і стратегій викладання;
- Коригування медичних процедур; або
- Забезпечення доступу до допоміжного персоналу без створення непропорційного чи невиправданого тягаря.

Поняття розумного пристосування

- **Невіддільна частина обов'язку недискримінації**
- ***Обов'язок* ex nunc** (на відміну від доступності, яка є обов'язком *ex ante*)
- Позитивне юридичне зобов'язання надати розумне пристосування, яке є необхідною та належною модифікацією чи корективою, коли це потрібно в конкретному випадку для забезпечення особі з інвалідністю можливості користуватися або здійснювати своє право
- Обов'язок гарантує, що ці необхідні пристосування не накладають **непропорційного чи невиправданого тягаря** на зобов'язану сторону.

Поняття розумного пристосування

Ключові елементи:

- **Виявлення та усунення бар'єрів,** які впливають на реалізацію прав людини особами з інвалідністю, у діалозі з відповідною особою з інвалідністю;
- **Оцінка можливості здійснення пристосування** (юридично чи практично)
- **Оцінка того, чи є пристосування доцільним** (тобто необхідним і належним) **або ефективним** для забезпечення права
- **Оцінка того, чи накладає модифікація непропорційний або невиправданий тягар на зобов'язану сторону**; визначення того, чи є розумне пристосування непропорційним або невиправдано обтяжливим, вимагає оцінки співрозмірності між застосованими засобами та їхньою метою, якою є реалізація відповідного права;

Поняття розумного пристосування

Ключові елементи:

- **Забезпечення того, щоб розумне пристосування було придатним** для досягнення основної мети — сприяння рівності та усунення дискримінації щодо осіб з інвалідністю — **індивідуальний підхід** з урахуванням таких факторів, як фінансові витрати, наявні ресурси (включно з державними субсидіями), масштаб сторони, що забезпечує пристосування (загалом), вплив модифікації на установу або підприємство, вигоди для третіх осіб, негативний вплив на інших осіб і розумні вимоги щодо охорони здоров'я та безпеки.
- Забезпечення того, щоб **особи з інвалідністю не несли жодних витрат**.
- Забезпечення того, щоб **тягар доказування покладався на зобов'язану сторону,** яка стверджує, що такий захід буде для неї непропорційним чи невиправданим тягарем.

Дискримінація за ознакою інвалідності згідно з правовою базою ЄС

Рамка ЄС

Договір про ЄС

- Стаття 2: Цінності ЄС включають **рівність, недискримінацію та повагу до прав людини,** «зокрема прав осіб, які належать до меншин»
- Стаття 3(3): Союз «**бореться із соціальним відчуженням і дискримінацією,** а також сприяє соціальній справедливості та захисту, рівності жінок і чоловіків, солідарності поколінь і захисту прав дитини.»

Рамка ЄС

Хартія основних прав Європейського Союзу

- **Стаття 20 щодо рівності перед законом**
- **Стаття 21 щодо недискримінації,** зокрема за ознакою інвалідності: «Будь-яка дискримінація за будь-якою ознакою, як-от статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних рис, мови, релігії або переконань, політичних або будь-яких інших поглядів, належності до національної меншини, майнового стану, народження, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації, забороняється.»
- **Стаття 26 щодо інтеграції осіб з інвалідністю**: «Союз визнає і поважає право осіб з інвалідністю користуватися заходами, спрямованими на забезпечення їхньої незалежності, соціальної та професійної інтеграції, а також участі в житті суспільства.»

Директива про рівність у сфері зайнятості (2000)

Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення загальних рамок для рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності

- Забороняє дискримінацію за ознакою інвалідності (а також релігії чи переконань, віку та сексуальної орієнтації) у сфері зайнятості та професійної діяльності
- Охоплює: умови доступу до працевлаштування, самозайнятості чи підприємницької діяльності; доступ до професійної орієнтації або професійного навчання; умови праці та зайнятості, включно зі звільненням та оплатою праці; членство та участь в організаціях працівників чи роботодавців.
- Включає: пряму та непряму дискримінацію, домагання та спонукання до здійснення дискримінації.

Директива про рівність у сфері зайнятості (2000)

- Вимагає від роботодавців забезпечувати **розумне пристосування** для осіб з інвалідністю під час найму, працевлаштування та професійного навчання

Стаття 2(2)(b)(ii): щодо осіб із конкретною формою інвалідності роботодавець або будь-яка особа чи організація, до якої застосовується ця Директива, зобов'язані згідно з національним законодавством вживати належних заходів відповідно до принципів, викладених у статті 5, для усунення несприятливих наслідків, спричинених таким положенням, критерієм або практикою.

Проєкт Директиви про рівне ставлення (2008)

Пропозиція щодо Директиви Ради про реалізацію принципу рівного ставлення до осіб незалежно від релігії чи переконань, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації

У 2008 році Європейська комісія запропонувала **нову горизонтальну** **Директиву про рівне ставлення** для розширення захисту від дискримінації за ознакою інвалідності, віку, релігії чи переконань і сексуальної орієнтації за межі сфери зайнятості, зокрема на освіту, доступ до товарів і послуг та соціальний захист.

Ця директива **заблокована** в Раді ЄС з 2008 року.

Директиви про стандарти для органів з питань рівності (2024)

У травні 2024 року ЄС ухвалив **нові** директиви про стандарти для органів з питань рівності задля посилення їхньої незалежності та ефективності.

Правила вимагають від органів з питань рівності надавати доступні, інклюзивні послуги, забезпечувати розумне пристосування для осіб з інвалідністю в усіх видах діяльності, гарантувати належну незалежність і ресурси, а також проактивно сприяти рівності та консультувати державні органи щодо антидискримінаційних заходів.

Держави-члени ЄС мали час до 19 червня 2026 року для транспозиції Директив у національне законодавство.

У липні 2026 року Європейська комісія розпочала процедури щодо порушення зобов'язань проти 22 країн за неповідомлення про повну транспозицію.

Директиви про стандарти для органів з питань рівності (2024)

Стаття 13 **– Доступність і розумні пристосування для осіб з інвалідністю**

Держави-члени забезпечують доступність і надають розумні пристосування для осіб з інвалідністю для гарантування їхнього рівного доступу до всіх послуг і діяльності органів з питань рівності, включно з допомогою постраждалим, розглядом скарг, альтернативним врегулюванням спорів, наданням інформації та публікацій, а також діяльністю із профілактики, заохочення та підвищення обізнаності.

Прецедентна практика Суду Європейського Союзу

C-631/22 [Ca Na Negreta] - Відмова в розумному пристосуванні: Рішення 2024 року підкреслює, що поняття дискримінації «включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні».

Справа C-38/24 [Bervidi] - Дискримінація за асоціацією*:* У 2025 році Суд постановив, що законодавство ЄС про протидію дискримінації забороняє непряму дискримінацію «за асоціацією» за ознакою інвалідності, поширюючи захист на працівників, які стикаються з несприятливим становищем на робочому місці через те, що здійснюють догляд за утриманцем з інвалідністю, навіть якщо самі вони не мають інвалідності.

Рекомендації Комітету КПІ

У 2025 році під час другого періодичного перегляду ЄС Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю закликав ЄС:

- Забезпечити, щоб правовий захист від дискримінації, включно з відмовою в розумному пристосуванні, охоплював усі сфери компетенції ЄС та всі форми його діяльності.
- Посилити чіткий правовий захист осіб з інвалідністю від множинних та інтерсекційних форм дискримінації в усіх сферах життя.

Ситуація в державах-членах ЄС

Нерівномірний захист від дискримінації за ознакою інвалідності в ЄС

- З 2019 року EDF зафіксував **значні законодавчі зрушення на краще у 8 країнах**: Бельгії, Греції, Ірландії, Італії, Литві, Люксембурзі, Мальті та Словаччині.
- Законодавство більшості країн ЄС забороняє дискримінацію за ознакою інвалідності в багатьох сферах життя, виходячи за межі мінімальних вимог права ЄС.
- У 2 країнах (Естонія та Польща) такий захист обмежується лише сферою зайнятості та професійного навчання.

Нерівномірний захист від дискримінації за ознакою інвалідності в ЄС

Однак захист **часто обмежується через три ключові прогалини в національному законодавстві**:

- Розумне пристосування належним чином не визнається та не визначається.
- Відмова в розумному пристосуванні не розглядається як форма дискримінації за ознакою інвалідності.
- Обов'язок надавати розумне пристосування не поширюється за межі сфери зайнятості.

Позитивні зрушення: Конституційні реформи

Включення інвалідності як захищеної ознаки до Конституції: Мальта

У липні 2026 року до Конституції Мальти було внесено зміни з метою закріплення інвалідності як захищеної ознаки. Стверджувана дискримінація за ознакою інвалідності тепер може бути оскаржена в порядку конституційного позову щодо захисту прав людини.

Конституційне визнання розумного пристосування: Бельгія

У 2021 році Бельгія доповнила свою Конституцію спеціальною статтею про інвалідність, яка також закріплює право на розумне пристосування: «Кожна особа з інвалідністю має право на повне включення в суспільство, включно з правом на розумне пристосування.»

Позитивні зрушення: Розширення захисту за межі сфери зайнятості

Законодавча реформа для посилення захисту: Греція

У 2023 році Закон 5023/2023 поширив правову базу рівного ставлення (раніше встановлену у сфері зайнятості) на сфери соціального захисту, соціального страхування, охорони здоров'я та соціального забезпечення, включно з наданням пільг і допомоги, а також на освіту та надання товарів і послуг, зокрема житла. Заходи щодо забезпечення недискримінації у відповідних сферах можуть додатково регламентуватися президентським указом.

Позитивні зрушення: Удосконалення визначення та сфери застосування розумного пристосування

Визначення розумного пристосування та кваліфікація відмови в ньому як дискримінації: Італія

У 2024 році Законодавчий декрет 62/2024 запровадив узгоджене з КПІ визначення розумного пристосування та роз'яснив, що відмова надати розумне пристосування прирівнюється до прямої дискримінації. Ним також створено Національний орган гаранта прав осіб з інвалідністю та встановлено чітку процедуру звернення із запитом про пристосування.

Поширення обов'язку розумного пристосування за межі сфери зайнятості: Литва

У 2025 році зміни до Закону про рівні можливості закріпили обов'язок забезпечувати розумне пристосування для осіб з інвалідністю та поширили його з роботодавців на інші державні й приватні установи. Надавачі послуг і роботодавці, а також заклади освіти, охорони здоров'я та інші установи тепер зобов'язані забезпечувати спеціальні пристосування, яких може потребувати особа з інвалідністю.

Розумне пристосування за асоціацією: Бельгія (Брюссель)

Брюссельський кодекс рівності, недискримінації та заохочення різноманітності від 4 квітня 2024 року відтепер охоплює «розумне пристосування за асоціацією». Захист поширюється не лише на осіб з інвалідністю, а й на тих, хто стикається з менш сприятливим ставленням через зв'язок з особою з інвалідністю (наприклад, член сім'ї, доглядач чи колега), якщо таке поводження зумовлене потребою в розумному пристосуванні.

Позитивні зрушення: Недоступність як форма дискримінації?

Верховний суд визнає недоступність непрямою дискримінацією: Фінляндія

У рішенні 2025 року щодо дискримінації за ознакою інвалідності Верховний суд Фінляндії постановив, що організація заходу в недоступному приміщенні становить непряму дискримінацію. Суд присудив компенсацію відповідно до Закону про недискримінацію, попри те, що кримінальне обвинувачення в дискримінації було відхилено. Рішення засвідчує, що поріг доказування дискримінації за Кримінальним кодексом є вищим, ніж за Законом про недискримінацію, проте цивільно-правову компенсацію все одно може бути присуджено за недоступність як форму дискримінації.

Ресурси

- **Незабаром – слідкуйте за оновленнями**: Аналітичний брифінг EDF про рівність та недискримінацію
- FRA, Інформаційний бюлетень «Розумне пристосування для осіб з інвалідністю у прецедентній практиці ЄСПЛ та СЄС» (2025)
- EDF, Звіт про права людини щодо рівності та недискримінації (2018)
- Комітет КПІ, Загальний коментар № 6 (2018) до статті 5: Рівність і недискримінація

EUROPEAN DISABILITY FORUM

Дякуємо!